

Prof. Dr. phil. Josef Vojvodík, M.A.
Ústav české literatury a literární vědy FF UK
nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1
e-mail: Josef.Vojvodik@ff.cuni.cz

Posudek na diplomovou práci Štěpána Sirovátky
Recepce antiky v básnickém díle Jiřího Karáska ze Lvovic
(ve srovnání se Stanislavem Kostkou Neumannem)

Diplomová práce Štěpána Sirovátky představuje v mnohém ohledu pronikavý a v nejednom ohledu objevný výkon, spočívající v teoreticky a kulturně-historicky fundované a reflektované rekonstrukci a interpretaci antiky v básnickém díle Karáska ze Lvovic a S. K. Neumanna, která je zároveň podnětným a promyšleným pokusem o sondu do oblasti citové kultury českého symbolismu epochy *fin de siècle* a sice z určitého speciálního hlediska a ve speciální rovině: totiž reprezentace a inscenace „znovuoživeného“ antického mýtu a erotu v poezii dvou představitelů české básnické moderny kolem 1900 z širšího hlediska kulturně-historického a kulturně-estetického. Doba kolem roku 1900 je proto tak důležitá, že v ní dochází k zásadní proměně a přehodnocení citovosti v mentalitě člověka na prahu civilizační moderny. Dalo by se říci, že vlastně teprve v souvislosti s *fin de siècle* je možné mluvit také o „objevení“ sexuality. „Sexuální“ diskurs se stává (také v souvislosti s psychoanalýzou) veřejným, sexualita a erotika a pronikají do literatury a umění a iniciují otevřenou tematizaci tělesné lásky.

Teoreticko-metodickým východiskem a interpretačním klíčem je pro Štěpána Sirovátku koncepce manýrismu Ernsta Roberta Curtia, který ve své knize *Evropská literatura a latinský středověk* (1948) vytvořil vlastní koncepci tohoto uměleckého stylu jako synonyma všech literárních tendencí, protikladných klasičnosti, jako hypertrofii klasičnosti, a manýrismus interpretuje jako univerzální epochu evropského umění, jejíž počátek možno vysledovat již v antice. Na Curtiovu problematickou holistickou koncepci epochy, která s sebou nese nebezpečí snadného přehlížení a nivelizace sociokulturních, geografických a jiných specifíků a diferencí, navázal jeho žák Gustav René Hocke svými interpretacemi manýrismu ve známých knihách *Svět jako labyrint* a *Manýrismus v literatuře*.¹ Hocke tezi svého učitele ještě radikalizuje v tom smyslu, že manýrismus interpretuje (z perspektivy postavantgardy 50. let 20. století) jako pokračování tradice iregulární estetiky, jako fenomén krize a výraz moderní,

¹ *Die Welt als Labyrinth. Manier und Manie in der europäischen Kunst. Von 1520 bis 1650 und in der Gegenwart* (1957) a *Manierismus in der Literatur. Sprach-Alchimie und esoterische Kombinationskunst* (1959).

existenciálně znejistěné subjektivity. Pro Štěpána Sirovátku jsou podstatné dva Hockeho pojmy označující protikladné stylové formace či typy: „atticistický“ styl, který je v podstatě identický s pojmem „klasicistický“, a „asiánský“ styl jako označení pro antiklasicistní, antikanonickou a antinormativní linii „manýristického“ umění, která nepřestala působit až do 20. století a vlastně až do současnosti. S tímto dichotomním modelem dvou protikladných stylů, ale také estetických modelů, pracuje Štěpán Sirovátka ve vztahu k jinému dichotomnímu modelu a pojmovému páru, který je pro kulturu moderny přelomu století stěžejní, totiž Friedrichem Nietzsche aktualizované protikladné principy, apollónský a dionýský, reprezentující v mytopoetickém diskursu také polaritu mužského *logu* (popř. Apollóna, Krista) a ženské *animy* (popř. Marie, Sofie, Dionýsa).

Ačkoliv by se mohlo na první pohled zdát, že tyto opoziční modely, s nimiž Štěpán Sirovátka ve vztahu k poezii obou básníků pracuje, jsou poněkud schematické a strnulé, nutno dodat a zdůraznit, že Štěpán Sirovátka oba pojmy a modely diskutuje na základě diferencované reflexe několika dalších, pro sledovanou problematiku relevantních a zásadních literárněvědných, kulturněhistorických, filozofických a religionistických koncepcí a interpretací, jak dobových, tak současných. Zabývá se nejen Nietzscheovou kritikou křesťanství a jeho interpretací antiky, ale také proslulou a na počátku století skandální, nicméně velmi vlivnou teorií rozdílu pohlaví v knize Otty Weininger *Geschlecht und Charakter* (1903). Do své interpretace integruje Štěpán Sirovátka také religionisticko-historickou interpretaci starořeckého mýtu a kultu Waltera F. Otta, adekvátně využívá Jungovy psychologie archetypů, ale také (Heideggerovou ontologickou hermeneutikou existence a Bultmannovou teologickou hermeneutikou ovlivněnou) průkopnickou interpretaci gnose filozofa náboženství Hanse Jonase *Gnosis und spätantiker Geist* (1934) a pozornost věnuje také modernistickému paganismu a neopaganismu (ve vztahu k dílu Fernanda Pessoa). Tato heterogenita přístupů odpovídá heterogenitě a heterodoxii moderny kolem 1900, která se v tomto směru vědomě konstituovala v opozici - a jako opozice - proti všem formám náboženské ortodoxie a institucionalizovaného náboženství, jak Štěpán Sirovátka na textech obou básníků také ukazuje a dokládá. Neboť, jak si velmi dobře uvědomuje, jednou z centrálních a konstitutivních myšlenek symbolistické moderny je přímá transformace heterogenních, paranáboženských a heterodoxně-gnostických modelů do institucionalizovaných náboženských kulturních systémů, ale také estetického do náboženského a smyslového (nebo smyslově-erotického) do intelektuálního nebo duchovního.

Své „čtení“ a interpretaci básnických textů zajišťuje Štěpán Sirovátka teoreticky reflexí a diskusí důležitých současných prací a studií k mytopoetice (Aage A. Hansen-Löve), rétorice (Renate Lachmannová), religionistice (Paul Veyne), kulturně-sociologicky zaměřené teorii

moderny (Jürgen Habermas) i gender-studies (Eve Kosofsky Sedgwick), což jeho diferencované argumentaci dává její sevřenost a přesvědčivost.

Po explikaci a diskusi teoretických východisek v první části diplomové práce pokračuje Štěpán Sirovátka rozbory básnických textů Jiřího Karáska ze Lvovic z jeho prvních čtyř sbírek (*Zazděná okna, Sodoma, Kniha aristokratická, Sexus necans*) a sice pod klíčovými pojmy-jména protikladných mytologických postav a postojů uměleckého modelu světa Karáskova dekadentního symbolismu: Daidalos a Dionýsos.

Postava Daidala reprezentuje v Sirovátkově interpretaci apollónský princip labyrintické intelektuální konstruovanosti a již volba této postavy krétského vynálezce odkazuje k Hockeově (neo)manýristické typologii. Štěpán Sirovátka ji uvádí se souvislosti s gnostickým myšlením, jak je známe především z gnostického kodexu Nag Hammádí. Jako gnosticko-manýristické prvky interpretuje v Karáskově poezii dualismus ducha a hmoty, pádu duše, odsouzené po ztrátě své „světelné pravlasti“ k uvěznění v těžké (nezduchovněné) hmotě země a tedy k čistě hyletické existenci. Podnětná a nápaditá je v této souvislosti Sirovátkova interpretace antiklasicistní oxymórní rétoriky Karáskových básní, odkazující ovšem také k barokní rétorice, s níž byl Karásek jistě dobře obeznámen.

Jako méně přesvědčivý a poněkud zjednodušující vidím naopak pokus „roubovat“ Karáskův básnický model světa na gnostický mýtus. V Karáskových básnických textech jeho prvních sbírek je nesnadné, odhlédneme-li od gnostického motivu strastiplného putování duše temnotou pozemské existence, najít zřetelnou tematizaci nebo nápadné aluze na klíčové epizody gnostického dramatu jako idea božské transcendence, vykoupení a spása člověka, spojené s definitivním zánikem kosmického systému. Problematická situace je rovněž se stěžejními motivy gnostického dramatu v Karáskových básních jako zánik světa a motiv sebespásy poznáním, hlas a výzva ze zászvětí, iniciující typicky gnostické „probuzení“ spících, nebo bohatě členěná symbolika pohybu, pro gnostické texty charakteristická. O aluzi na gnostický mýtus by bylo možné uvažovat ve vztahu k postavě, které si Štěpán Sirovátka všímá, totiž postavě nesmiřitelného a přísného stvořitele, „*gnostického symbolu první třídy*“, jak poznamenává ve své knize Hans Jonas.

Přesvědčivější a diferencovanější se mi jeví Sirovátkova interpretace dionýské mytopoetiky Karáskových básní, zejména ve vztahu k představě decentrizovaného vědomí a extáze, z jejíhož mysticko-erotického žáru se má v dionýském mýtu božství znovuobrodit, a ve vztahu k estetice performance (pro Karáskův dekadentně-symbolistický model světa relevantní) jako dionýské teatralizace všech vitálních procesů. Pro některé básně Karáskovy *Sodomy* je skutečně příznačný aspekt dionýské metamorfózy, směřující k fantaziím kreací podvojných (polobožských) bytostí, spojujících lidské a zvířecí (Pan, Kentaur), jak se to

v Karáskově mytopoetickém obraze světa projevuje především ve spojení koně a (barbarského, tedy animálního) jezdce. Pěkný je také Sirovátkův postřeh, že Karáskův Kristus nabývá „lehce dionýské rysy“, kdy právě Dionýsos reprezentuje prototyp sebeobětujícího boha, jenž musí – podobně jako křesťanský sotér, sestoupit do podsvětí, kde „trpí“, aby inicioval „zmrtvýchvstání těla“.

Ve třetí kapitole obrací Štěpán Sirovátka pozornost k Neumannovým dekadentně-symbolistickým básnickým textům jeho prvních sbírek a hned na začátku konstatuje nápadně protikladný způsob recepcce antiky. Neumannův model charakterizuje jako „dionýsko-daidalský“, výrazně prostoupený gnostickými prvky. Zde je možná souvislost s gnosticizmem přesvědčivější, zejména ve vztahu k Neumannově „gnostickému“ materialismu primitivní matérie (s častými motivy „bahna“, špíny apod.), jak jej v kontextu surrealismu konce 20. let rozvedl Georges Bataille, jak si Štěpán Sirovátka také všímá. Do protikladu ke křesťanství staví Neumann jednak stylizaci amorálního, blasfemického satanisty, jednak dionýskou (vitalistickou) smyslovost, pudovost a tělesnost a archaičnost. Interpretace antických motivů a mytologémů v Neumannově poezii, s exkurzem k Nietzscheově kritice křesťanství, k Batailleově myšlence „transgrese“, ale také k Weiningerově iracionální metafyzice „rozdílů pohlaví“, představuje také interpretačně výbornou, promyšlenou a pronikavou kapitulu diplomové práce, obsahující řadu podnětných a nápaditých postřehů a posunujících Neumannův dekadentní básnický model světa do nového světla. Sirovátka ukazuje pregnantně a diferencovaně na základě diskuse Weiningerovy metafyziky rozdílů pohlaví, v čem spočívá zásadní rozdíl mezi Karáskovým a Neumannovým dionýstvím, které je pudově archaické, stavící do protikladu „vysokého“ mýtu kultury „nízký“ mýtus přírody a „spásy“ extázi pudového těla ve sféře *tohoto* světa.

Poslední čtvrtá kapitola je věnována podobě Karáskovy mytopoetiky v jeho postsymbolistických sbírkách z 10. let 20. století (*Endymion* [1909] a *Ostrov vyhnanců*, 1912), které Štěpán Sirovátka charakterizuje jako pokus o uskutečnění „apolinského snu krásy a harmonie“. Velmi pěkně ukazuje a interpretuje Karáskovu aktualizaci apollónské estetiky „krásného zdání“, neosobní estétské distance, skulpturálnosti a uměl(eck)osti, od nichž je „očekáváno“ vykoupení *sub specie aeternitatis*.

V souvislosti se základním tónem poetiky těchto Karáskových básní by bylo podle mého názoru možné uvažovat také o specifické formě neoklasicismu 10. let 20. století s příznačným návratem ke kulturní tradici, k „paměti kultury“ (většinu Karáskových básní obou sbírek tvoří básnické „dialogy“ s velkými [fiktivními, mytologickými] postavami a autentickými tvůrci umění okcidentální kultury), také ve smyslu synchronie a koexistence všech kultur, jak o tom uvažuje ve vztahu k akméistické poetice Mandelštma, Achmatovové a Gumiljova Renate

Lachmannová. Ale podobnou tendenci a linii možno vysledovat také v poezii té doby u R. M. Rilkeho, P. Valéryho, Ezry Pounda, G. Ungarettiho, T. S. Eliota, P. Ernsta, P. Claudela, S. Georgeho ad. Také u Karáska, třebaže ještě s výraznou návazností na symbolistickou poetiku a estetiku, vystupují zde do popředí noetické aspekty esteticko-uměleckého procesu, nadřazené aspektům sensualistickým a směřujícím k syntéze estetiky, etiky a náboženství.

Štěpán Sirovátka prokazuje svou diplomovou prací výbornou obeznámenost nejen s kulturním a umělecko-estetickým kontextem symbolistické moderny přelomu 19. a 20. století a s důležitými kulturně-historickými, kulturně-filozofickými a religionistickými pracemi a koncepty té doby a první poloviny 20. století, ale také s aktuálními pracemi a teoretickými a interpretačními koncepty z oblasti mytopoetiky, rétoriky, estetiky a kulturní historie, jejichž výsledky dokáže adekvátním a kompetentním způsobem využít k vypracování vlastního interpretačního modelu a invenčnímu „čtení“ literárních textů. Závěrem možno shrnout, že diplomová práce Štěpána Sirovátky představuje v mnohém ohledu vynikající, místy objevný (interpretace Neumannovy dekadentní mytopoetiky) výkon, pro který nemohu navrhnout jiné hodnocení než jednoznačně výborné (1)!

Prof. Dr. phil. Josef Vojvodík, M.A.

V Praze 27. ledna 2010